

ПРОБЛЕМИ ФІСКАЛЬНО-
БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ

УДК 336.71

СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ*Одінцова Г.С., д.е.н.,**Українська академія державного управління при Президентові України*

В умовах поглиблення фінансово-бюджетної кризи, наявності загрози дестабілізації валютно-фінансового ринку, зниження ліквідності банківської системи та знецінення капіталів комерційних банків, важлива роль відводиться проблемі вдосконалення механізму державного регулювання та нагляду за банківською діяльністю.

Ключове місце в структурі управління банківською системою будь-якої країни посідає центральний банк. Він виконує функцію головного координуючого та регулюючого кредитного центру, має монополієне право на емісію банкнот, організовує та контролює грошовий обіг та банківський кредит в країні. Однією з головних функцій центрального банку є проведення загальнонаціональної грошово-кредитної політики, яка справляє серйозний вплив на ситуацію в фінансовому секторі і, отже, на всю економіку в цілому.

На різних етапах розвитку ринкових відносин одні й ті самі банки займалися комерційними операціями, тобто залученням вкладів і видачею позик, та емісійною діяльністю, тобто випуском власних векселів – банкнот. Тільки з середини XIX - початку XX століть в більшості розвинутих країн функції емісійного банку були закріплені за державними центральними банками. Так, у Франції Банк Франції став центральним банком у 1848 році, в США – 12 федеральних резервних банків США стали представляти центральний банк у 1913 році, у Великобританії центральним банком країни в 1921 році став Банк Англії. Таким же чином відбувалося становлення центральних банків Іспанії, Канади, Японії і Германії.

В сучасних умовах розвитку національної економіки України функції центра державного регулювання банківської діяльності покладено на Національний банк України (НБУ). Принципи організації і діяльно-

сті, правовий статус НБУ визначені Конституцією України, Законом України «Про банки та банківську діяльність».

Так, у відповідності з означеним Законом, Національний банк України є центральним банком країни, її емісійним центром, проводить єдину державну політику в галузі грошового обігу, кредиту, зміцнення грошової одиниці, організовує міжбанківські розрахунки, координує діяльність банківської системи в цілому, визначає курс грошової одиниці відносно валют інших країн. НБУ створює державну скарбницю України та організовує її діяльність, зберігає резервні фонди грошових знаків, золотовалютні запаси, накопичує золотовалютні резерви та здійснює операції по їх розміщенню. Національний банк України здійснює регулювання рівня процентних ставок банківських установ, дає дозвіл на створення комерційних банків шляхом їх реєстрації та видає ліцензії на виконання банківських операцій, встановлює економічні нормативи регулювання діяльності комерційних банків.

Згідно зі статтею 99 Конституції України, основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці - гривні.

Отже, стратегічна, тактична і поточна діяльність Національного банку України повинна бути спрямована, перш за все, на збереження стабільної купівельної спроможності власної грошової одиниці та забезпечення гнучкої системи грошових платежів і розрахунків. Для цього НБУ проводить виважену грошово-кредитну політику. Основними інструментами регулювання грошово-кредитного ринку виступають:

- політика обов'язкових резервів із використанням уніфікованої ставки резервування залучених

коштів комерційними банками як у національній, так і у вільноконвертованій валюті;

- процентна політика, якою передбачено використання облікової ставки Національного банку України та процентних ставок за його операціями як базової ціни національної валюти;
- здійснення відповідних регулюючих операцій на валютному та фондовому ринках;
- використання депозитних сертифікатів Національного банку України.

Згідно з політикою обов'язкового резервування, комерційні банки повинні зберігати на своїх кореспондентських рахунках в НБУ мінімальну норму обов'язкових резервів від власних депозитних зобов'язань. На сьогодні ця норма в Україні становить 17%.

Практично в кожній країні існують закони, що регламентують конкретні межі резервних вимог.

Як правило, резервні вимоги центральних банків розвинутих держав диференційовані за видами депозитів: в Канаді – 10% від суми депозитів до запитання і 3% від інших депозитів з повідомленням; у Франції – 5% від суми депозитів до запитання і 1% від суми ощадних вкладів; в Японії – за строковими вкладками до 500 млрд. ієн – 0,105%, 500-2500 млрд. ієн – 1,75%; у Швейцарії – 2% від суми ощадних вкладів, 9% за строковими вкладками та 12% за вкладками до запитання; у Великобританії – 0,45% по депозитах і онкольних позиках із забезпеченням; в США – 3% по рахунках до запитання та інших транзакційних рахунках (до 42,5 млн. дол. США), 12% по рахунках з більшою сумою, 3% по неперсональних строкових рахунках строком до 1,5 року; в Німеччині – по депозитах до запитання від 6,6 до 12,1% в залежності від строку виплати, 4,14% - по ощадних вкладках та по строкових вкладках до 4 років – 4,95% [1].

В Україні НБУ запроваджує єдину норму обов'язкового резервування для всіх видів залучених ресурсів, окрім міжбанківських кредитів, за якими резервування не здійснюється взагалі.

Національний банк України проводить власну процентну політику з метою визначення поточної ціни національної валюти та рефінансування за цією ціною комерційних банків для поповнення тимчасової нестачі ліквідних коштів. Ці кредити, як правило, повинні бути забезпечені комерційними векселями, державними цінними паперами або власними торговими зобов'язаннями банків.

Здійснення Національним банком України відповідних регулюючих операцій на фондовому ринку характеризується на сучасному етапі, в основному, купівлею та продажем облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку. В залежності від стану фінансового ринку, НБУ використовує зазначені інструменти грошово-кредитного регулювання в цілях оптимізації обсягу кредитних ресурсів в економіці. Так, в умовах значної інфляції, переповнення каналів обігу надлишковими грошовими ресурсами, Національний банк застосовуватиме такі заходи, як збільшення норми обов'язкового резервування, підвищення ставки рефінансування, продаж державних облігацій. І, навпаки, при дефляції, в умовах недостатнього рівня монетизації валового внутрішнього про-

дукту НБУ, відповідно, вдасться до зменшення резервних вимог, зниження облікової ставки та купівлі державних боргових зобов'язань.

Таким чином, регулятивна діяльність Національного банку України виступає у вигляді кредитної рестрикції або кредитної експансії.

Достатньо вагомим і ефективним інструментом регулювання банківської діяльності є валютна політика Національного банку, яка направлена на стабілізацію курсу національної грошової одиниці та захист валютних резервів НБУ, а саме:

- забезпечення зовнішньої стабільності гривні;
- зменшення рівня доларизації української економіки шляхом підвищення привабливості гривневих активів порівняно з вкладками в іноземній валюті;
- забезпечення золотовалютних резервів в обсязі, достатньому для обслуговування поточних зобов'язань в іноземній валюті;
- здійснення поточного регулювання системи валютних обмежень та економічних нормативів;
- вдосконалення структури внутрішнього валютного ринку з урахуванням міжнародної практики та запровадження нових видів міжнародних розрахунків;
- створення сприятливих умов для інвестування в національну економіку.

Саме проведення жорстокої, виваженої валютної політики дозволило Національному банку мінімізувати втрати фінансового ринку в період поглиблення кризи у серпні – жовтні 1998 року, та зберегти ліквідність та платоспроможність національної банківської системи. Серед найбільш вагомих регулятивних заходів НБУ слід виділити такі:

- запровадження механізму здійснення операцій купівлі-продажу безготівкової вільноконвертованої валюти виключно через систему торгів на Українській та Кримській міжбанківських валютних біржах;
- відновлення, починаючи з 15 вересня, обов'язкового продажу надходжень підприємств-резидентів у вільноконвертованій валюті;
- введення обмежень для резидентів на придбання вільноконвертованої валюти з метою здійснення авансових платежів по імпорту (в межах 20% від суми контракту, але не більше 100000 дол. США);
- встановлення вимог щодо документального підтвердження перед купівлею вільноконвертованої валюти на біржі факту отримання товарів, робіт, послуг за імпортними контрактами;
- обмеження можливостей придбання вільноконвертованої валюти для банків-нерезидентів;
- лімітування суми одномоментного продажу готівкової вільноконвертованої валюти в розмірі 1000 дол. США;
- зменшення маржі з купівлі-продажу готівкової валюти до 5%;
- заборона банківського кредитування в іноземній валюті (за винятком контрактів на придбання товарів критичного імпорту).

Однією з важливих задач Національного банку в умовах валютно-фінансової кризи виступає забезпе-

чення захисту інтересів вкладників, депозиторів та інших кредиторів банківської системи.

З цією метою НБУ встановлює відповідні економічні нормативи регулювання діяльності комерційних банків, серед яких:

- норматив капіталу банку – 3 млн. ЄВРО;
- норматив мінімального розміру статутного капіталу – 1 млн. ЄВРО;
- норматив платоспроможності - не менше 8%;
- норматив достатності капіталу – не менше 4%;
- норматив миттєвої ліквідності – не менше 20%;
- норматив загальної ліквідності – не менше 100%;
- норматив співвідношення високоліквідних активів до робочих активів банку – не менше 20%;
- норматив максимального ризику на одного позичальника – не більше 25% капіталу;
- норматив «великих» кредитних ризиків – не більше 8-кратного розміру капіталу банку;
- норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру – не більше 5% капіталу;
- норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам – не більше 40% капіталу;
- норматив максимального ризику наданих міжбанківських позик – не більше 200% капіталу;
- норматив максимального розміру отриманих міжбанківських позик – не більше 300% капіталу;
- норматив інвестування – не більше 50%;
- нормативи відкритої валютної позиції:
- довга позиція (у ВКВ) – 30%;
- коротка позиція (у ВКВ) – 5%.

Систематично відстежуючи динаміку дотримання комерційними банками зазначених нормативів, Національний банк має оперативну можливість вживати необхідних регулятивних заходів щодо недопущення порушення стабільності та фінансової стійкості банківської системи.

Свої регулятивні та надзорні функції Національний банк України здійснює через відповідні спеціалізовані підрозділи центрального апарату та їх відділи в регіональних управліннях НБУ, зокрема:

- Департамент валютного регулювання;
- Емісійно-кредитний департамент;
- Департамент готівково-грошового обігу;
- Департамент реєстрації та ліцензування банків;
- Департамент безвіздного нагляду;
- Департамент інспектування банків;
- Департамент з питань роботи з проблемними банками;

- Управління координації з питань банківського нагляду та ін.

Подібна структуризація системи банківського регулювання і нагляду та активне застосування ефективних координуючих та регулюючих методів дозволяє Національному банку тримати вітчизняну банківську систему в найбільш керованому стані порівняно з банківськими системами країн ближнього зарубіжжя.

Головною метою Національного банку України в сфері банківського регулювання і нагляду на 1999 фінансовий рік залишається забезпечення фінансової стабільності і надійності банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів.

З метою забезпечення ефективного контролю за діяльністю комерційних банків і недопущення системної кризи банківської системи Національний банк у 1999 році має здійснити серед інших такі заходи [2]:

- вдосконалити систему ліцензування банківської діяльності і привести її у відповідність до базових принципів ефективного нагляду за банківською діяльністю, розроблених Базельським комітетом з питань банківського регулювання.
- запровадити систему заходів раннього виявлення та реагування на фінансові проблеми в діяльності комерційних банків;
- запровадити механізми санації та фінансового оздоровлення банків із визначенням критеріїв проблемності в їх діяльності;
- забезпечення проведення аудиту банків відповідно до міжнародних стандартів;
- створити базу даних (досьє) комерційних банків;
- розробити принципово нові порядок і процедуру ліквідації банків.

Все вищевикладене підтверджує тезу, що Національний банк України відіграє найважливішу роль в фінансовій системі країни, визначає її основні напрями і методи впливу на банківські установи, регулює функціонування ринку позикового капіталу. В залежності від загальної економічної політики держави, поточної ситуації в країні акценти фінансової політики Національного банку, її пріоритети та конкретні важелі можуть зазнавати змін, але при цьому НБУ залишається основною ланкою її здійснення та регулювання.

В умовах трансформації національної економіки на основі впровадження нових концепцій відтворювальних процесів і виробничих відносин, Національний банк України цілком правомірно посів провідне місце і став найважливішою ланкою як самої реформи, так і економічної системи в цілому.

Література

1. Усоскин В.М. Современные коммерческие банки. – М.: Финансы и статистика, 1994. – С.88
2. Банківська система. Національний банк // <http://www.bank.gov.ua>.

Summary

In the article are considered the functions and tasks of National bank of Ukraine as centre of state regulation of bank activity. The author has concentrated attention on the system of bank regulation and supervision, and also active application of effective co-ordinating and regulating methods, which allow National bank to keep domestic bank system in the most controlled condition in comparison with bank systems of the countries of near foreign countries.